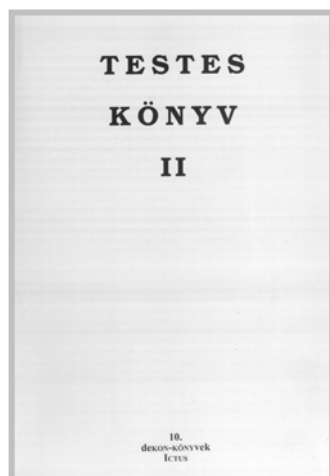

Testes Könyv kettő

Rendben megjelent a Testes Könyv II., azaz az „irodalomtudomány modern utáni testét (a posztkorpuszt)” bemutató sorozat újabb darabja is. Az elméleti szövegek irányában mutatkozó mind hevesebb érdeklődésnek köszönhetően e „posztkorpusz” anatómiája magyar nyelven is egyre inkább megismerhetővé válik, hiszen a Testes Könyveken kívül ennek honi népszerűsítésére vállalkozott többek között a Jelenkor Kiadó által életrehívott *Az irodalom elméletei* című sorozat, a *Jószöveg Könyvek* füzetei (Foucault, Koselleck, Luhmann stb.), a debreceni *Latin Betűk* (pl. Foucault, Wittgenstein), vagy a Jelenkor *Dianoia*-sorozata is, nem beszélve Pethő Bertalan gyorsan szaporodó posztmodern-szöveggyűjteményeiről, vagy azokról a periodikákról, amelyek – mint pl. a (néhai) Pompeji, a Jelenkor, esetenként a Thalassa vagy a Helikon bizonyos tematikus számai – szintén biztosnak mondható lelőhelyei e kánon különböző darabjainak. A „mindenevő modernség” (Heller Ágnes) egyre bőségebb lakomában dúskálhat tehát, hiszen e kultúra rep-

rezentatív alkotó-szubjektumainak kultikussá váló alapszövegei sorra íródnak újra e reprezentatív interpretátorok vonzási körében, a kulturális kereskedelem olyan fizetőeszközeiként kerülve forgalomba, melyek piaci értéke leginkább annak köszönhető, hogy rajtuk a Nagy Kommentátorok királyi (királynői) képmása ismerhető fel.

A második Testes Könyv azonban – az őt megelőzőhöz hasonlatosan – láthatóan biztosra akar menni, hiszen az élvonalból próbálja összeválogatni azokat a sztárfilozófusokat, akik beszélői tekintélyük révén egyre bővülő udvartartást mondhatnak magukénak, s akiknek szövegei mindezt idáig abszolút értékűként kezeltetnek a szellemi cserekereskedelemben. E sztárok közül a Testes Könyv II.-ben egyértelműen Derrida viszi el a pálmát: a tizenegy írás közül három kapcsolódik az ő nevéhez, mely tény nyilvánvalóan a kötet szerkesztőinek szívbeli / teoretikus vonzalmait is jól jelzi. Az első ezek közül *Az ellopott levél* körül fellángolt híres Lacan-Derrida-Johnson polémia részeként került a kötetbe (*Az igazság postása*), melyben Derrida Lacan Poe-olvasatát próbálja meg ízekre szedni. *Az ellopott levél*-vita egyébként a (meta?) kritikai diszkurzusnak olyan, szinte mítikus eleme lett, hogy magyar fordításának közrebocsátása igencsak indokoltnak mondható. Kár, hogy Shoshana Felman ez ügyben íródott, megvilágító erejű szövege (*On reading poetry...*) már nem fért bele a Testes Könyv II.-be, igaz ugyan, hogy nemrégiben ez is napvilágot látott a Bókay-Erős szerkesztésé-

Ictus és JATE Irodalomelmélet Csoport
Szeged, 1997
422 oldal, 850,- Ft

ben megjelent *Pszichoanalízis és irodalomtudomány* című szöveggyűjteményben. (Filum Kiadó, Bp. 1998.) Az is igaz viszont, hogy némileg meglepő módon e szöveggyűjtemény a polémia szövegei közül csak Barbara Johnson *The Frame of Reference...*-ét közli *Az utalási tartomány...* címen (ford. Sári László) – ugyanez a Testes Könyv II.-ben *A vonatkozási rendszer...* címen olvasható (ford. Kovács Sándor s. k.) *Az ellopott levél* körüli vetélkedés egymást dekonstruáló írásai a Testes Könyv II. *Dekonstrukció* gyűjtőnévű fejezetébe kerültek, csakúgy, mint a Geoffrey Bennington / Jacques Derrida: *Jacques Derrida* című könyv egy részlete is.

A mű Bennington által íródott része látszólag rendszerként próbálja újraalkotni Derridát, ám mindeközben óvakodik a tárgyalt derridai fogalmak – nyom, elkülönböződés stb. – kulcsfogalmakként történő, definitív kezelésétől, s inkább olyan kifejezéseként kezeli őket, amelyek más kifejezésekhez és kontextusokhoz kapcsolódva nem valamely merev struktúra, hanem a különböző perspektívák közötti átjárhatóság biztosítékaiként tűnnek fel. Az ezzel párhuzamosan futó Derrida-szöveg a jelenlét bizonyos formáiról beszél, mégpedig a benningtoni rekonstrukció-kísérlettel megegyező logika alapján úgy, hogy az autentikus jelenlét jelentését érvénytelenítve minduntalan a benne megjelenő másikkhoz fűződő viszonyain keresztül értelmezi azt. A két textus ekképp egy sok egyéb szövegbe szerteágazó hálózat lesz, ahol voltaképpen mindkét szerző a metafizikai jelenlét sikertelenségére mutat rá. A Testes Könyv II. harmadik Derrida-szövege egy Jean-Luc Nancy-val lefolytatott beszélgetés rögzít, ám ez már a kötet *Szubjektumelméletek* címszó alá rendelt írásai között olvasható. E párbeszéd a metafizikai tradíció által hagyományozott, centrális helyet

betöltő szubjektumfogalom legitimálhatatlanságát állítva, a jelenlétet önmagából való kitérésként, szóródásként elképzelve az imént említett Bennington / Derrida szöveg (teoretikusabb) átiratának is tekinthető.

Ugyanebben a szövegcsoporthoz olvasható Foucault *A szubjektum és a hatalom* című írása is, amely Foucault kedvenc – sokak szerint: egyetlen – témájának, az egyén és a hatalmi hálózatok kölcsönösen egymásbafonódó természetének, a hatalomgyakorlás diszkurzív stratégiáinak analízisét nyújtja. Középpontjában ezúttal sem a nagy hatalmi, politikai intézmények vizsgálata, hanem az azokat megalapozó kisebb hatalomkoncentrációk erőviszonyainak működésén keresztül kitermelődő, sohasem teljesen stabil uralmi eredmények leírása áll. (E Foucault-szöveg amúgy „poszt-közlés”, hiszen mintegy tízoldalnyi részlete már olvasható volt a Pompeji 1994/1–2 számában).

Ugyanebben a fejezetben olvasható Kristeva *A rendszer és a beszélő szubjektum* című írása is, amely a szerzőnő 1969-es, *Recherches pour une sémanalyse*-ének továbbgondolása, jelesül a „rendszersemnológia” ellenében életre hívott „szemanalízis” metodológiájának kidolgozására tesz kísérletet, mellőzve immár a marxi és lenini hivatkozásokat. A generatív grammatika által konstruált karteziánus én-nel szemben a szemanalízis az ösztönkészetek és a társadalmi erők együttes kényszere eredményeképp megosztott szubjektum nyelviségének megragadására törekszik, s jellegeből adódóan – mint a *Recherches pour une sémanalyse*-ben írja Kristeva – „behatol a társadalomtudományokba, és keresi az episztemológiai beszéddel való rokonságot”, illetőleg „a pszichoanalízishez fordulva dezobjektiválja tárgyát”.

Kristevától még egy szöveg olvasható a kötetben, ez azonban már a *Feminizmus*

és *genderkritika* című fejezetbe sorolt írások közé került. Maga Kristeva egyébként a „feminitás” bármiféle meghatározhatóságát elhárítva egyszerűen olyan pozíciónak tekinti azt, melyet a patriarkális szimbolikus rend mindenkor marginalizál. Ebből következőleg a feminista feladata nem pusztán valamiféle emancipatorikus küzdelem megvívása, hanem magának a patriarkális metafizikának – pl. a jel inherens jelentésébe, a jelentés jelenlevőségébe vetett hitnek – dekonstruálása lenne.

A nők ideje című szövegében (melynek angol változatából készült magyar fordítása *A nők kora* címen már tavaly olvasható volt a *Freud titokzatos tárgya* címet viselő szöveggyűjteményben [Uj Mandátum Könyvkiadó, Bp. 1997]) Kristeva a ciklikus és monumentális temporalitásba ágyazódó feminitást három – céljaiban és módszereiben eltérő – feminista generáció megkülönböztethetőségében véli leírhatónak. Ezek közül az első az egyenlőséget követelő liberális feminizmus, amely a férfiakéval azonos helyet követel magának a szimbolikus rendben, aztán a radikálisak, akik máságukra hivatkozva elvetik a férfiak szimbolikus rendjét, hogy saját magukat magasztalhassák, s harmadsorban – ez egyébként Kristeva álláspontja is – azok a feministák, akik metafizikainak ítélik, s épp ezért el is vetik feminin-maszkulin szembeállítást. A bináris oppozíciók metafizikainak nyilvánítása, s helyükből történő kimozdításának vágya voltaképpen olyan dekonstruktivista gesztus, amely a *Feminizmus és gender-politika* egy másik szerző(nő)jének, Helene Cixousnak teoretikus alapvetését is meghatározza. *La femme Née* című, Catherine Clément-el közösen írt könyvében Cixous tételesen fel is sorolja azokat az oppozíciókat (nap-hold, kultúra-természet, nappal-éjszaka, értelmes-érzékeny stb.), amelyek szerinte nem mások, mint a férfi-nő szem-

beállításra visszavezethető hierarchiák, ahol minden esetben a feminitást képviselő oldal a negatív, hatalom nélküli fél.

Cixous szerint – akinek gondolkodását láthatóan leginkább Derrida szellemisége hatja át – a nő számára csakis akkor nyílik esély saját szubjektivitásának artikulálására, ha a bináris gondolkodást feladva kilép a patriarkális metafizika területéről, és a kétosztatúság helyett a sokoldalú különbözőségeket állítja figyelmé középpontjába. Itt közölt, *A medúza nevetése* című szövegében avantgárd manifesztumokra emlékeztető hevülettel buzdít a nőiség női nyelven történő női megírására.

A nők és az örültég: a kritika téveszméje című szövegének első felében a feminista-blokk harmadik szerzője, Shoshana Felman is kitér a feminizmus és a dekonstrukció elméletének tagadhatatlan egymásbafonódására; Luce Irigaray egyik könyvének értelmezése során a nyugati gondolkodás duális ellentéteit ő is a Férfi / Nő szembeállítás első pólusának privilegizálására felhasznált metaforákként értelmezi. Tanulmánya második felében saját kérdését – „mi módon törhet ki a gondolkodás a szöges ellentétek logikájából?” – megválaszolva Felman egy olyan Balzac-szöveg újraolvasására tesz kísérletet, amely egyszerre foglalkozik a nővel és az örültéggel, s ez utóbbit a már említett oppozíciók értelmében a „ráció” negatív pólusaként a nőiséggel hozza összefüggésbe. (Felman ragyogó értelmezése a feminista-blokk talán legjobb szövege).

Az *Újpragmatizmus* címszó alá minössze egyetlen írást sikerült beszorítania a szerkesztőknek, Steven Knapp és Walter Benn Michaels *Az elméletírás ellen* című tanulmányát. E szöveg az elméletet a gyakorlat elől történő menekülés eszközeként írja le, illetőleg olyan technikaként értelmezi, melynek segítségével egyesek azért próbálnak kívül lépni a gyakorlaton,

hogy aztán kívülről irányíthassák azt. Az elméletírás ellen meglehetősen magányosnak hat a kötet egészében, s nem csak azért, mert egyedül képvisel egy jelentőségét tekintve minden bizonnyal bővebb bemutatást érdemlő irányzatot, hanem mert az (új)pragmatizmus általánosan alapvető elképzelése, mely szerint a meggyőződések és vélekedések sohasem elméleti, hanem csak gyakorlati úton tesztelhetők, s hogy jelentősége pusztán azoknak

a teóriáknak tulajdonítható, melyeknek valamiféle praktikus következménye van, egy, a kötet többi szövegének szellemiségétől merőben eltérő szemléletet, attitűdöt rejt magában.

Szabó Gábor

ZOLTAI ATTILA: REGGELI FÉNYEK